

www.vulkani.rs
office@vulkani.rs

Copyright © 2015, Gordana Kuić
Copyright © za ovo izdanje 2015, Vulkan izdavaštvo

ISBN 978-86-10-01510-2

Ova knjiga štampana je na prirodnom recikliranom papiru od drveća koje raste u održivim šumama. Proces proizvodnje u potpunosti je u skladu sa svim važećim propisima Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja Republike Srbije.

Gordana Kuić
ROMAN
U SLIKAMA

 izdavaštvo
vulkan

Beograd, 2015.

Po motivima događaja iz života

*Istiniti su najneverovatniji delovi ove pripovesti,
oni za koje se kaže da su mogući samo u romanima.*

Nije bilo zemlje u koju bi se dalo pobeći, mira koji bi se mogao kupiti, uvek i na svakom mestu grabila nas je ruka sudbine i ptezala nas ponovo u svoju nezasitu igru.

Stefan Cvajg

Bog je tišina univerzuma, a čovek krik koji daje smisao toj tišini.

Žoze Saramago

Prolog

BITOLJ
MONASTIR
BITOLA

Bitoljski Jevreji, uglavnom Sefardi, davnašnje izbeglice iz Španije, koji su sebe u Osmanska vremena nazivali i Monastirili, živeli su oko pet vekova na obalama male reke Dargor, pritoke velike reke Crne, u središtu bogatog i kitnjastog grada usred plodne doline Pelagonije smeštene između dveju masivnih planina: Babe sa veličanstvenim obroncima Pelistera, i Nidže.

Pogled slučajnog putnika, a često i starosedeoča, jer je teško ne primećivati toliku lepotu, naprosto juri od jedne upečatljive slike ka drugoj: na svakoj strani kuda pogled zaluta i tokom svakog godišnjeg doba veličanstveni prizori pitome reke, mekih dolina, izazovnih planinskih padina i njihovih osionih vrhova.

Kao sve njihove sunarodnike u okviru Osmanskog carstva, Seferde ovog kraja nisu ograđivali zidovima sa kapijama koje su se noću spolja zaključavale, drugim rečima, nisu ih sputavali ponižavajućim *getom* u koji su trpani poput prljavih zaraženih životinja u većini evropskih zemalja, ako bi ih evropske države uopšte primale posle velikog Izgona iz Španije.

Pod Turcima su živeli slobodno, a zavisno od snalažljivosti, vrednoće, upornosti, okruženja u kome su obitavali, kao i one

neizbežne trunčice svegospodareće sreće ili prevrtljivog slučaja koji često preokrenu ljudski život, bivali su manje ili više siromašni, dobrostojeći ili bogati.

Među njima, kao i među svim narodima svih veroispovesti, boje puti i nacionalnosti bilo ih je različitih naravi – praskavih i smirenih, promišljenih i brzopletih, darežljivih i škrtih, raspevanih i tužnih, vrednih i lenjih – ali bez obzira na imovinsko stanje ili temperament, svi su listom odano sledili nauk Tore i Talmuda, poznavali i prenosili mladima dugu povest svog opstanka, pevali stare romanse i govorili svojim maternjim španskim – „španjolom“ ili „ladinom“ kako su ga uglavnom nazivali – jezikom koji su sačuvali kroz vekove i koji ih je vezivao za davno izgubljenu hiljadugodišnju, a ipak privremenu domovinu, Španiju. Za njih su zapravo sve prethodne i potonje države uvek bivale privremene, ma koliko se oni ukorenili i upleli u samo tkivo svog novog, pa prolaskom stoleća, starog prebivališta, sve osim njihove izgubljene prapostojbine Izraela.

Mada večiti putnici i svugde stranci, oni su se lako prilagođavali i snalazili u novim okruženjima, brzo učili jezike, prihvatili drugačija pravila igre – negde mučna i teška, kao, recimo, u Italiji, negde lakša i prihvatljivija, kao u Otomanskom carstvu ili Maroku – ali, ma gde obitavali ostajali su приметно samosvojni, izdržljivi, nesavitljivi i tvrdokorni u svom dubokom verovanju u Onoga Čije se Ime ne Izgovara, u Tvorca, u Gospodara nad Vojskama, Gospodara sveta, njihovog *Sinjor dil Mundu* kome su, uglavnom na hebrejskom, upućivali sve svoje molitve predvođeni rabinima, kantorima*, i hahamima**, viđenim mudracima i istaknutim članovima svojih zajednica.

„Iduće godine u Jerušalajimu!“ ponavljali su.

Čekali su dolazak Mesije. Kao znak večne nade i vere, kao simbol svog postojanja.

* Pevači u templu, hebr.

** Mudar čovek bilo koje profesije ili zanimanja, hebr.

Španski Jevreji, rasuti po celoj zemaljskoj kugli, nastanili su se i u Monastiru, gradu koji je osnovao Filip II Makedonski, čije ime je na starogrčkom značilo „mesto velikog manastira“, i zadržalo se kako u antičkoj Grčkoj, u Rimskoj imperiji, tokom Srednjeg veka, tako i za vreme pet stotina godina Osmanske vladavine, a tek dolaskom srpske, nazvano je slovenskim imenom Bitolj ili Bitola.

Izrazito porodični ljudi, Sefardi su i u Monastiru kao svugde na svetu gajili nove naraštaje s retkom brižljivošću i predanošću, jer su im samo mladi svojim odrastanjem i opstankom davali osećanje da će im narod, ma gde bio i ma kolikim progonima bivao izložen, preživeti i nastaviti nebrojeno puta ugroženo postojanje. Sa kolena na koleno pažljivo su deci prenosili znanja, pesme, običaje i istoriju svog dugovečnog naroda, a pre svega priču, uvereni da ih je upravo umetnost pričanja *magida** održala tokom više od pet hiljada godina postojanja, od kojih dva milenijuma u rasejanju.

Monastir je bio cenjen i poznat u sefardskom svetu po tome što je iznedrio mnoge istaknute ličnosti, čuvene po pameti, učenosti i visprenosti.

Vek posle Izgona iz Španije, u grad Monastir je došao David Ben Lev, a njegov sin Jozef ben Lev, rođeni Monastirlija, čovek velikog uma, postao je jedan od najcenjenijih rabina toga doba.

Posle nekoliko decenija provedenih u rodnom gradu, rabi Jozef ben Lev otputovao je u Solun da bi tamo postao predsedavajući rabinskog suda – *bet dina*. Davao je svoja mišljenja i razjašnjenja mnogih pitanja Halahe, tako da je njegovo dugogodišnje dopisivanje sa rabinima iz celog sveta, obilje njegove *Response*, pitanja i odgovora o značajnim postavkama jevrejskog zakonika i pravilnika ponašanja, stavova i filozofije življenja, bilo štampano u Amsterdamu oko jednog veka posle njegove smrti, a čita se i do današnjeg dana.

Jedan portugalski emigrant se naselio u Monastiru dvadesetak godina po Izgonu. Njegovo ime bejaše Diego Pires, na hebrejskom

* Leporek čovek čija je priča toliko dobra da je lekovita, hebr.

poznat kao Šlomo Molko. Bio je na svoju ruku, osobenjak, ali se proslavio u svetu rasutih Sefarda jer je napisao knjigu pod naslovom „*Sefer ha Mefoar*“ (*Divna knjiga*) u kojoj se pojavljuju mesijanska predskazanja o datumu propasti sveta.

Među slavnim rabinima sa sedištem u Monastiru u XVI veku našli su se i Šlomo Ben Avram ha-Koen poznat kao Maharašak, kao i David Jozef Arueti, a malo kasnije Benjamin Gaskon, čuven po tome što je izdao dekret o zabrani trgovine tokom jevrejskih praznika. Nema zapisa o tome kako je ta zabrana bila primljena, ali sigurno je jedno: bila je saslušana, poštovana, i sprovedena u delo.

U XVII veku, Benjamin Medina je postao proslavljeni novi gradski rabin. Strasno je voleo decu koju je svakodnevno okupljao i podučavao. Skupljao je stare knjige i pomno ih ređao na police, a posle duge upotrebe, pažljivo stavljao u sanduke i sahranjivao, naime, u zemlju zakopavao jer se kod Jevreja knjizi ukazuje dužno poštovanje, te se ona ne sme ni baciti ni spaliti. Ostavio je za sobom obrazovane naraštaje i veliko groblje knjiga.

Privremena austrijska okupacija potkraj XVII veka nanela je Sefardima velike nevolje. Srušili su im mahale, kuće spalili, imovinu opljačkali, živalj zlostavljali, pa čak i ubijali, žene i decu odvodili iz zemlje da bi za njih tražili otkup od jevrejskih zajednica Srednje Evrope.

Ipak, kao uvek u njihovoj dugoj, tegobnoj i burnoj istoriji, Jevreji su se vraćali i uporno iznova započinjali: naseljavali se, gradili kuće, podizali porušene bogomolje i škole, uspostavljali zajednice, slavili praznike, okupljali se i s velikom ljubavlju prema životu istrajavali.

U XIX veku Dan Kamhi je postao većma cenjeni rabin. On je razumevao značaj žene i podstrekivao njenu ulogu u okviru porodice i u prenošenju povesti, običaja, priča, pesama, poslovice, receptata i lekovitog bilja mladim naraštajima. Neumorno je isticao važnost sefardske baštine koju bake, majke, starije sestre, tetke, ujne i strine prenose sa kolena na koleno.

Ipak, ličnost rabina Avrama Ger Cedeka ostala je u zabeleženim sećanjima Monastira kao najneobičnija. Rodio se u Smirni 1800. u

strogo religioznoj pravoslavnoj porodici koja ga je poslala sa petnaest godina u versku školu. Doživeo je brodolom, ali se nekim čudom spasio. Došavši u Solun, osetio je snažnu privlačnost prema judaizmu i stao je da traži način da preveri. Tvrдио je da potiče iz jevrejske porodice Romaniota, ali s obzirom da nije znao ni reč španskog njegovu prevaru su ubrzo otkrili. Pošto je Patrijarh odbio njegovu molbu da napusti pravoslavnu veru, otišao je u jedno selo gde su ga obrezali. Posle dugih godina učenja, oženio se Jevrejkom i stigao u Monastir gde je postavljen za rabinskog sudiju. Radio je svoj posao bolje nego iko pre njega, pa je postavljen za rabina. Ovu silno željenu dužnost obavljao je punih sedamdeset godina. Pred kraj života preselio se u Solun gde je umro*.

Krajem XIX veka rabin Jakov Ben Jozef brinuo se o zajednici sve dok nije otišao u Svetu zemlju i umro u Jerusalimu, a njegovo mesto zauzeo je Šlomo ben David Papo. Upravo u to vreme, 1888. godine po hrišćanskom kalendaru, ili 5648. po jevrejskom, *Alliance Israélite Universelle* je osnovala prvu osnovnu školu za devojčice.

Grad Monastir ili Bitolj tokom tih vremena nazivan je „konzulskim gradom“ ili „gradom konzula“, jer je imao dvanaest stranih konzulata iz evropskih zemalja unutar svog bogatog centra. Pročuo se u celom jevrejskom svetu po umnosti svojih rabina, dajana, sudija i hahama kao i uspešnosti trgovaca i zanatlija.

Međutim, početkom XX veka Bitolj je izgubio trgovački značaj. Stanovništvo, uključujući i jevrejsko, naglo je osiromašilo, te se u velikom broju iselilo otišavši „u pečalbu“. Besposlica, ratovi, pogotovo Prvi svetski rat, kada je Bitolj bio u središtu ratnih operacija i razoren bombardovanjem – sve to je stvorilo od bitoljskih Sefarda najsiromašniju jevrejsku zajednicu u tek stvorenoj Kraljevini. Uprkos nepovoljnim prilikama, broj Jevreja je počeo rasti po završetku Velikog rata i ujedinjenja južnoslovenskih zemalja kada je Skoplje postalo sedište Vardarske banovine.

* Slučajeva preveravanja u judaizam nema mnogo među narodima, ali ih je ipak bilo kao što uvek svega ima pod kapom nebeskom – bilo ih je i ima ih sve do današnjih dana na svim meridijanima uključujući i Balkan.

Mada uglavnom sirotinja, Jevreji su bili ponosni i imali stav prema sebi i svetu oko sebe: cenili su pošten rad, nisu prezali od bilo kakvog pa i najtežeg posla za nisku nadnicu da bi zaradili za parče hleba, a neznanje su doživljavali kao jedinu sramotu. Najviše su se bavili zanatima. Besprekorno su savladali dvadesetak raznih umeća, među kojima su se isticali krpači obuće, vrtlari, hamali, krojači, drvodelje, metlari i kasapi.

Polovinom tridesetih godina XX veka, jevrejske mahale u centru ovog gospodskog grada, smeštene odmah pokraj glavne ulice Kralja Petra, zvale su se La Kaleze, Tavana, La Bomba, Il Bustaniko i Čiftlik. U njima je živelo oko osamsto jevrejskih porodica. La Kaleze i Tavana pripadale su imućnijim žiteljima. Šepurile su se svojim prostranim dvorištima okruženim nizovima kuća, svaka sa malim tremom, dok je na svakom dovratku, pored *mezuze** bila upisana i jevrejska godina njihove gradnje.

U Čiftliku su živeli ubogi Sefardi, teška sirotinja, a u njegovoj blizini nalazila se i jedna ciganska mahala, srazmerno mala, jer se najveća, „Šuto Orizari“, nalazila u Skoplju, i predstavljala najbrojnije naselje Roma na Balkanu.

Čiftlik je bio tipičan *kurtižu*, dvorište, *kurtižiku*, dvorištanice kako su mu tepali meštani, sirotinjska mahala sa krovinjarama i udžericama: sobica i kuhinja, sobica pa kuhinja, i sve tako, a onda zajednički nužnik. U dvorištu, na konopcu poduprtom motkama, sušio se veš čas jedne čas druge porodice. Tokom zime on bi se smrznut ukrutio, pa su ga svi zaobilazili bojeći se da ga dotaknu, jer kad bi se slomio i tako pocepao izgubili bi i ono malo odeće koju su posedovali. Domaćice su ga zato nežno, kao da je novorođenče, unosile u kuću da bi se smekšao, otopio i najzad osušio. Tokom ostalih godišnjih doba, Čiftličani su uglavnom lagodno živeli, bar su oni tako mislili, ali na hladnoći nije ništa išlo lako. Po

* Svitak od pergamenta na kojem su rukom ispisana dva odlomka iz pete knjige Mojsijeve, „Šema Jisrael“ i „Veaja im šamoa tišmeu“ – „Čuj Izraelu“ i „Ako se budete pridržavali mojih zakona“ – stavljen u metalnu, drvenu ili plastičnu kaseticu cevastog oblika pričvršćenu u kosom položaju za gornji deo desnog dovratka, čime se vidno označava jevrejska kuća, hebr.

snegu, često bez tople odeće, jedva su se probijali do bunara iz koga su vadili vodu kofama vezanim za konopac.

Ipak, poput svih ostalih, stanovnici Čiftlika čitali su Toru na svetlosti petrolejke i mada nisu bili preterano religiozni, nikad se nije desilo da iko od njih radi na Šabat*, ili bilo koji jevrejski praznik. Među njima nije bilo nijednog jedinog koga bi mogli nazvati *el pekador*, grešnik, mada su zbog neradnih dana mnogo gubili od ionako bedne zarade, jer nije bila samo subota u pitanju nego i nedelja i državni i pravoslavni praznici. Veliki gubitak za one koji su jedva preživljavali.

Imali su u svakom *kurtižu* po jedan *ćumez* za obredno kupanje i nije se moglo zamisliti da neko ne jede *košer* hranu, ne obreže muško dete, ili ne obeležava Jom Kipur.

Uprkos mračnom, turobnom i uglavnom prljavom okruženju, neki čudesni vetrovi, šušanj lišća i neobjašnjiv vedar duh kao poslat sa nebesa da se baš na tom mestu razbaškari, krasio je svu tu sirotinju i činio da lakše prihvati sve svoje nedaće. Veselili su se jer je voda iz bunara kлокotala, reka mrmoljila, proleće i leto nekako uvek bivali tu odmah iza čoška, blizu, nadohvat ruke – tako im se činilo čak i tokom turobnih jeseni i ledenih snežnih zima.

Melodične arije starih sefardskih romansi iz grla mnoštva žena krasile su svakodnevicu i davale ujednačen ali živahan ritam većito nezavršenim kućnim poslovima. A poslova je uvek bilo napretek tokom svih godišnjih doba. Za žene: oprati veš, doneti drva, naložiti peć, negovati i lečiti bolesnu decu i starce, kupiti namirnice sa što manje novca, skuvati gustu čorbu od što manje mesa, a pokatkad i samo od kostiju. Za muškarce: iscepati drva, istresti ćebad i jorgane, otići na posao ili ga naći za taj dan, moliti se, i brinuti, stalno strepeti za porodicu kojoj treba obezbediti bar ono osnovno. Što se brige tiče, ležala je na plećima i muškaraca i žena, koje su često radile u tuđim boljestojećim kućama i na taj način privređivale.

* Najveći jevrejski praznik; sedmi dan u sedmici, počinje u petak sa zalaskom sunca, a završava se u subotu pre zalaska sunca, hebr.

Gordana Kuić

Čiftlik, jevrejska mahala: simbioza neutažive žeđi za životom i snažne volje da se težak opstanak oplemeni; spoj pesme i suza, usrdne molitve i teškog rada, veselja i tuge, praznika i ispraćaja, nastajanja i nestajanja – sveg obeležja začaranog kruga ljudskog prisustva na ovom svetu.

Slika prva

DRUGA POLOVINA TRIDESETIH GODINA XX VEKA

BITOLJ

ČIFTLIK

NONA LEA KALDERON I HANA KOEN

RAZGOVOR

„Hajde, *kerida*, draga, da te propitam“, tihim a ipak zvonkim glasom koji nije trpeo pogovora govorila je nona Lea Kalderon svojoj unuci Hani Koen.

Nonin ton, jasan i veseo, kotrljao je sa usana reči njenog mater-njeg španskog poput niski bisera okruglih kao i sama nona Lea, loptasta, debeljuškasta i zaokrugljena, slična dobroj vili iz bajke, prćastog nosa, okruglih očiju i bebastih obraza, srebrne kose skupljene pod *tukadu**. Mahala je svojim dundastim ali spretnim prstima na sve strane pošto je pri govoru uvek gestikulirala, a sada trostruko jer je istovremeno mesila testo i terala od sebe mušice i odbijala dim sa ognjišta.

Svojoj unuci Hani je tepala Hanita, Hanuča, Hanica, Hanika i volela je iznad svega, ne samo zato što joj je bila jedina unuka, već i zbog toga što joj se sviđala onako lepršava, kao proletnji dan,

* Kapica pod kojom su jevrejske žene skrivale kosu, ladino.

umiljata kao mače, a pametna kao mali haham. Nije Hana Koen bila lepotica, ali je onako majušna za svoje godine, nežne građe, tanka i gotovo prozirna, beloputa, sjajnih tamnih očiju i crne kovrdžave kose ličila na igračku, na pokretnu lutku, a u pokretu je bila stalno, nikad mirna: vrpaljila se, skakutala, trčkarala, vrtela ukруг, uvijala oko mladih stabala vičući „Ja sam opasna zmija!“, skakala sa visokih tronožaca pišteći „Ja sam šareni leptir!“ i puzala po sočnoj zelenoj travi mrmljajući „Ja sam žuti puž!“.

„Ajde, *anđelikju miju*, anđele moj, lepo i polako mi ispričaj istoriju monastirskih Jevreja, baš onako kako je rabi Avram ben Moše Romano toliko puta pričao tebi i ostalim mališanima. Da, pričao a sada više ne može, jer je otišao, neka mu je sa srećom, *kaminus buenus ki tenga*, neka su mu svi putevi dobri! Ih, da se nije iselio u Erec Izrael* kakva bi to bila blagodet za našu zajednicu“, tužno je uzdahnula nona Lea.

„*Pur luke*... zašto ja više ne idem u školu?“ nadureno i po ko zna koji put upita mala Hana vrsakajući u govoru, a istovremeno kriveći ramena, skakućući s noge na nogu i vitlajući rukama.

„Ne izmotavaj se!“ naredi strogo nona Lea.

„*Buenu*, nona“, odvrati Hana i ukopa se u mestu, „*ma keru saver, di mi, di mi, di mi*, ali hoću da znam, reci mi, reci mi, reci mi!“

„Mnogo si dosadna, da znaš, ali evo... Zato što... pa eto, dvanaest razreda u državnoj školi je samo za decu iz bogatijih porodica... Uglavnom dečake... A ti si prava mala srećnica što si pohađala osnovnih četiri! *I basta!* Dosta o tome! Sada kad god stigne, podučava te naš dobri novi rabin, a ja te propitujem.“

„Ali... ali... *kerida nona*, draga nona, ne shvatam zašto me propituješ? Sve sam zapamtila“, pobuni se Hana.

„Za svaki slučaj, da utvrdiš gradivo. *Todu estu ez muj importante*, sve to je vrlo važno, *savis*, znaš?“

„*Pur luke*, zašto?“

* Zemlja naroda Izraela tokom Britanskog mandata 1923-1948, hebr.

„Jer ćeš i ti jednog dana, kad budeš imala svoju decu i unuke, raditi isto što i ja, eto zašto, a i zato što ja, tvoja jedina nona, tako kažem da treba i mora!“

„Da, kad ti kažeš onda stvarno mora!“ sasvim ozbiljno odvrati mala Hana. „Ali ipak, ne razumem, jer i mama Perla i papa Leon i nonu Ruben i svi se divite mom odličnom... ovaj, onaj... neobičnom pamćenju!“

„*Estu ez varda*, to je istina, Hanuča, *mi kerida čika*, mila moja mala!“ potvrdi nona Lea, klimnu glavom i podiže ton: „Prestani da se vrpoljiš, *por amor dil Dio*, za ime Boga!“

Ma koliko se trudila, Hana nije uspevala da odvoji pogled sa olistalog drveća, gustog žutog žbunja, poljskog cveća, sočne nabujale trave, nije uspevala da prestane da osluškuje zuj pčela, šušanj mekog lišća na povetarcu, klokot kofe bačene u bunar. Htela je da se igra sa svojim drugaricama, a pogotovo malo starijom od nje Hajrom, baba Zininom unukom, da beru bele rade, maslačak i traže detelinu sa četiri lista koja donosi sreću, da jurcaju po livadama koje su okružavale i čiflitske krovinjare i ciganske čerge, da se igraju skrivalice, da skakuću po kamenju pored reke, da se pen-traju na debele grane lipa, kestena i hrastova.

„Kada mi sve lepo ispričaš, *anđelikju miju*, anđelče moje, onda možeš da se igraš do mile volje.“

„Zar ne mogu odmah, nona, nonita, *mija nonita buena*, bako moja dobra... Samo malo, tamo do reke sa Hajrom...“

„Nije to blizu, *mi fižikja*, detence moje... Njena mahala nije odmah tu tik uz našu... Moraš i most da predeš...“

„Pa znam, pa šta? Kao da mi je prvi put! Idem svaki dan tuda“, bunila se Hana.

„Ja više volim kada Hajra dođe kod nas, jer svaki put kad odeš *mi spantu*, bojim se, brinem za tebe...“

„Ali... ali ona ima lutku... onu finu krpenu i onda se sa njom igramo... I kod njih je uvek tako veselo, puno sveta, sve šareno...“

„Suknje i šalvare, a, mala, to ti voliš? I tačno je, tamo je uvek veselo, hm... naizgled“, uzdahnu nona Lea setivši se mnogih gubitaka,

tuga i nesreća njihovih suseda Cigana, kako su ih svi zvali, a ponekad i Đupci, dok su ih Turci zvali i Faraonov narod, Firaun Kawmy, ili Roma kako su se oni sami nazivali, a što je značilo „čovjek“ upravo kao i reč manuš. Nona Lea je volela reći i njihovo poreklo: da je imala mogućnosti, bavila bi se povešću njihovog ladina i svih njegovih promena tokom vekova u raznim okruženjima, ali, nažalost, nije. Već davno je saznala da je naziv njihovog naselja, Čiftlik, poticao još iz turskog feudalnog sistema i označavao posed na kome je raja radila za bega. Nije bila sigurna ko je dodao ono „t“ i ima li ono neko značenje, jer su njih, Jevreje, često zvali Čifutima ili Čivutima.

„Nona!“ procvrkuta Hana trгнуvši Leu iz razmišljanja.

„Da, da... Dakle, što se tiče lutke, već ste je nekoliko puta iscepale, jer se o nju otimate, što je vrlo ružno, pa ja moram da je krpim.“

„*Keru ir kun Hajra a đugar, t'arogu, t'arogu*, hoću da idem sa Hajrom da se igram, molim te, molim te!“ lupala je nožicom o zemlju i podigla oblačak prašine. „A posle ću sve da ti pričam, *t'arogu, kerida mija nona*, molim te, mila moja nona“, umiljavala se Hana tresući crnim uvojcima, mašući tankim ručicama gore-dole, izigravajući leptira ili ptičicu, razvlačeći rumene usne u umiljat osmeh – jednom rečju, čineći sve ono što je nonu obično razmekšavalo, ali ovog puta voljena nona je ostala tvrdoglavo pri svom zahtevu.

„*Đugadona di la nona, čika mija đugadona*, vragolanko bakina, mala moja vragolanko, nauči da postoji pravilo: što se mora, mora se, i što možeš učiniti sada ne ostavljaj za kasnije!“ izjavila je Lea Kalderon odlučnog izraza, ruku sklopljenih na krilu, sedeći na hoklici pred njihovom kućom koja bi se objektivno govoreći mogla nazvati stračarom, ali na koju je Hana bila veoma ponosna jer su mnogi njeni drugovi u igri, i Jevreji i Romi, živeli i u manjim, sklepanijim, jednom rečju gorim zdanjima.

Zato joj se činilo da njena porodica Kalderon-Koen živi u dvorcu. Često je zamišljala sebe kao princezu praćenu vitezovima na konjima, princezu pod velovima sličnu onoj iz priča bakine